

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINI SUV RESURSLARI, VA ULARNI
XUDUDIIY TAQSIMLANISHI HAMDA HALQ XO'JALIGIDAGI
AHAMIYATI**

Atajanova Araztaj

*Qoraqalpoq davlat universiteti, biologiya fakulteti,
Ekologiya va atrof- muhitni muhofaza qilish yo'nalishi
2- kurs (bakalavriat) talabasi
e-mail: araztajatajanova@gmail.com*

Annotatsiya: *ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining asosiy suv resurslari manbalari bo'lgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari tahlil qilinadi. Havzalarning ko'p yillik oqimi, suv resurslarining hududiy taqsimlanishi, milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati va mavjud muammolar ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlar asosida ko'rib chiqiladi. Suv resurslarini boshqarishning samarali usullari va kelajakdagi istiqbollar muhokama qilinadi.*

Kirish

O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyoti suv resurslarining mavjudligiga va ularning samarali boshqarilishiga bevosita bog'liq. Markaziy Osiyoning qurg'oqchil mintaqasida joylashgan O'zbekiston uchun suv resurslarining cheklanganligi va ularning notekis taqsimlanishi muhim ekologik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Asosiy qism:Maqolada O'zbekistonning asosiy suv resurslari manbalari bo'lgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari, ularning xarakteristikalar va milliy iqtisodiyotdagi roli tahlil qilinadi.

Amudaryo va Sirdaryo Havzalari: Gidrometeorologik xarakteristikalar: Amudaryo va Sirdaryo daryolarining ko'p yillik oqimi, suv oqimining mavsumiy o'zgarishi, suvning sifati va uning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar batafsil tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlardan foydalaniladi. Suv balansi: Har bir havza uchun suv balansi tenglamasini tuzish va uning tarkibiy qismlarini (oqim, yog'in, bug'lanish, yer osti oqimi) aniqlash. Havzalarni boshqarish: Amudaryo va Sirdaryo havzalarini boshqarishning hozirgi holati, mavjud muammolar (masalan, suv taqchilligi, ifloslanish) va ularni bartaraf etish yo'llari muhokama qilinadi.Suv Resurslarining Hududiy Taqsimlanishi: O'zbekiston hududida suv resurslarining taqsimlanishining notekisligi, suv taqchilligi kuzatiladigan hududlar va suv resurslari boy hududlarning geografik joylashuvi xaritada ko'rsatiladi va tahlil qilinadi.Suv Resurslarining Milliy Iqtisodiyotdagi

Ahamiyati: Qishloq xo'jaligi Suvning qishloq xo'jaligidagi roli, sug'orish tizimlari va ularning samaradorligi, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati. Sanoat: sanoat tarmoqlarida suv iste'moli va suvning ifloslanishi muammosi, suvni tozalash va qayta ishlash texnologiyalari. Ichimlik suvi ta'minoti: aholining ichimlik suvi bilan ta'minlanishi, suv sifati va uning nazorati. Mavjud muammolar va Ularning Yechimlari: Suv taqchilligi: Suv tanqisligini keltirib chiqaruvchi omillar (iqlim o'zgarishi, aholining o'sishi, suv resurslaridan oqilona foydalanilmasligi) va uning yechimlari. Suv ifloslanishi: Suv ifloslanishining manbalari (sanoat, qishloq xo'jaligi, kommunal xizmatlar) va uning oldini olish choralari. Transchegaraviy suv muammolari: Amudaryo va Sirdaryo daryolari transchegaraviy daryolar ekanligini va suv resurslarini boshqarishda qo'shni davlatlar bilan hamkorlik qilishning ahamiyatini ta'kidlash. Suv resurslaridan foydalanishni hisobga olish, rejalashtirish va samarali foydalanish muammolari. O'zbekiston qurg'oqchil, kontinental iqlimli, cho'l va chala cho'l zonalari hamda tog' va tog' oldi hududlaridan tashkil topgandir. Bizdagi o'rtacha yog'in miqdori 400 mm ni tashkil qilgan holda, bug'lanish koeffitsienti 2500-2700 mm ni tashkil etishi suv resurslarining ahamiyati qanchalik yuqori ekanligini bildiradi. O'zbekiston hududida hamma zamonlarda ham suv va suvdan foydalanish jiddiy muammo bo'lib kelgan. O'zbekiston dunyodagi eng qadimgi 26 sug'oriladigan dehqonchilikning markazlaridan biri bo'lib, sug'orish inshootlari ham qadim zamonlardan mukammal ravishda rivojlangandir. Bozor munosabatlariga o'tish natijasida O'zbekistonda suv resurslarini boshqarishning yangi tarkiblari ham paydo bo'ldi. Lekin shuni ta'kidlab o'tish kerakki, suv resurslarini boshqarish borasida hali yechilmagan muammolarning ko'pligini ham aytib o'tish mumkin. Ular ichida muhimlari quyidagilar: 1. Suv resurslarini boshqarishning yagona davlatlararo organiki tashkil etishning zarurligi. Mutaxassislarining hisoblariga qaraganda bunday organ maxsus maqomga, tarkibga, havzada suv resurslardan foydalanish va uning holatini baholash borasidagi ma'lumot markaziga ega «Sirdaryo», «Amudaryo» havzaviy suv birlashmalarini o'z ichiga oluvchi Xalqaro suv — energetika konsorsiumi bo'lishi lozim. 2. Mamlakatimizning yirik daryolari va suv manbalari (Amudaryo, Sirdaryo, Arnasoy, Orol dengizining ijtimoiy — iqtisodiy maqomini belgilash; 3. Suv resurslarini boshqarish masalalariga oid qonuniy va huquqiy hujjatlarni takomillashtirish, bu masala bo'yicha yagona davlatlararo konsepsiyani ishlab chiqish; 4. Respublikalarning manfaatlarini hisobga olgan holda, suv sifati va miqdori monitoringi tizimini rivojlantirish; 5. Hidroekologik jihatdan «xavfli» hududlarni batafsil o'rganish; 6. Orol dengizi havzasi suv resurslarining yagona ma'lumotlar manbaini yaratish, bunda ulardagi tadrijiy o'zgarishlarni hisobga olish. O'zbekiston suv resurslarining katta qismini qishloq

xo'jaligida foydalanadi. O'zbekiston iqlimidan kelib chiqqan holda 1 ga yerga 1 yilda sarf qilinishi kerak bo'lgan suv 1200 m³ qilib belgilangan lekin sarf qilinayotgan suv miqdori 1600-1800m³ ni tashkil qilmoqda. O'zbekiston suv resurslaridan norma bo'yicha foydalanilsa 4,2 mln. ga o'rniga 4,8 mln ga yerga dexqonchilik qilish mumkin. Agar ilg'or sug'orish texnologiyalaridan va tajribalaridan foydalansak. mavjud suv resurslari bilan 7-8 mln ga yerni sug'orish mumkin bo'lar edi. Sanoatda ham suvdan foydalanishning samarali usullaridan kam foydalaniladi. Foydalanilgan suvni tozalash, berk havzalar tashkil qilish sanoat korxonalarini nazorat qilish, belgilangan normalarga rioya qilish masalalari rivojlangan mamlakatlarga nisbatan bir necha marotaba past e'tibor beriladi. Kommunal xo'jaligida Yevropa mamlakatlari bir sutkada 300-350 l suv sarflasalar, bizda esa 600-550 l ni tashkil etadi. Shuning uchun mustaqillikni dastlabki yillaridan boshlab suv resurslaridan foydalanishni takomillashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida quyidagilar e'tibor berildi. 1) Ishlatilayotgan suvni hisobga olish. (qishloq xo'jaligi, sanoat va kommunal xo'jaligida ham) 2) Suvdan foydalanishni iqtisodiy mexanizmini yaratish.(normadan kam foydalanilganda va kam ifloslantirganda rag'batlantirish,aksi bo'lganda jarima solish, suvning tannarxini belgilash va baholash va hokazo). 3) Suvdan foydalanganlik uchun haq to'lashni tashkil etish.(suv o'lgachlar o'rnatish, foydalanish normalarini belgilash). 4) Suv resurslarini nazorat qilish va foydalanishni rejalashtirish.5) Qo'shni davlatlar bilan tranzit suv resurslaridan foydalanishni xuquqiy asosini yaratish. Suv resurslarini tejash, muhofaza qilishning, ekologik-iqtisodiy xususiyatlari va ahamiyati. O'rta Osiyo suv resurslari agarda uni tejab ishlatilsa, 70- 80 million kishiga yetishi mumkin, BMT ning ma'lumotlariga ko'ra 2030 yillarga borib O'rta Osiyoda shuncha aholi yashaydi. O'rta osiyo aholisi 50 million kishiga yetmasdan Orol dengizining qurishi, suv tanqisligining sezilishi, bu eng avvalo suv resurslaridan tejamsiz foydalanish isrofgarchilikning nihoyatda yuqori ekanligini bildiradi. Suvdan noto'g'ri foydalanish: quyidagi muammolarni keltirib chiqarmoqda: 1) Suv resurslarining tanqisligi; 2) Orol dengizi va ko'pgina tabiiy ko'llarning qurishi; 3) Mavjud sug'orilayotgan yerlarning sho'rlanishi vahosildorliknig keskin pasayishi. 4) Biologik xilma- xillikning kamayishi. 5)Mavjud suv resurslar suv manbalarini hamda uning atrofida ekologiyaning izdan chiqishi va ifloslanishi; 6)Suv resurslarida tuz miqdorining ortishi. 7)Aholini toza ichimlik suv bilan ta'minlay olmasligimiz. Yuqoridagi kamchiliklar suv resurslaridan foydalanishdagi asosiy kamchiliklar hisoblanadi. Suv resurslaridan foydalanishni yaxshilashning majmua amalga oshirish maqsadga muvofiqdir, negaki yuqoridagi muammolarning hammasi bir-biriga chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston suvni tejash va muhofaza qilish zaruriyati yuqoridagi muammolarni yechish maqsadida

quyidagilarni amalga oshirishni taqozo etadi. 1.Sug’orish tizimining tizimi va o’lchamlarini zamonaviy sug’orish texnikasi bilan mustahkamlash orqali uning samaradorligini oshirish. 2.Kollektor-zovur suvlarini tashlab yuborishni tartibga solish, ulardan unumli foydalanishni yo’lga qo’yish. 3. Aholini sifatli ichimlik suvi bilan ta’minlash. 4. Qishloq xo’jaligida kam suv sarflaydigan o’simliklarga ixtisoslashtirish. 5. Suv manbalarining ifloslanishini oldini olish va boshqalar. Amudaryo havzasiga kiruvchi respublika va viloyatlar tarkibi.

Maqolada keltirilgan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning suv resurslari cheklangan va ularni oqilona boshqarish mamlakatning iqtisodiy va ekologik barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega. Suv resurslarini saqlash va samarali boshqarish, shuningdek, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha strategik chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ergashev S.A, Otaboyev Sh, Sharipov R. Suvning inson hayotidagi ekologik mohiyati. T: Fan, 2009
2. Tursunov X.T. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. T.: Saodat RIS, 1997
3. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – T.:O’qituvchi, 1995
4. Otaboev Sh, Nabiev M. Inson va biosfera. – T: O’qituvchi, 1995
- 5.To’raqul Qosimov. Hidrologiya va gidroekologiya.-T: O’qituvchi,1990

INKLYUZIV TA'LIMGA OID XORIJIY TAJRIBALAR

Maxmudova Dilnavoz Shavkatjon qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

Annotatsiya: *Inklyuziv ta'lim, ya'ni barcha talabalar, shu jumladan, nogironlar va o'ziga xos ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratish, zamonaviy ta'lim tizimlarida muhim o'rin egallaydi. Bu yondashuv, nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash maqsadida ham amalga oshiriladi. Inklyuziv ta'limda xorijiy tajribalar, bu jarayonni yanada samarali va samarali qilishda muhim ahamiyatga ega.*